

9886 колгоспів. Правда, з цих 800 кушів тільки 22,7% мало трактори, пересічно по 19,4 на одно об'єднання, а загалом щось із 3500 тракторів. Загальне число всіх, разом з тракторами МТС, можна визначити кругло в 6000, крім тих 3800 тракторів, що були ще у колгоспів. Така оце була тракторна база на Україні, що обслуговувала колгоспний рух в 1930 р. (без радгоспівських тракторів). Зовсім інше становище має бути в 1931 р., коли по самих лише МТС число тракторів має зрости на 14.400 шт., а загальне їх число на 29,6 тис. шт. цебто, разом з теперішнім числом тракторів, їх буде 48.600, а відкинувши амортизацію—до 46,5 тис. Ця величезна армія „сталевих коней“ має охопити майже 9 млн. га земельної площі. Такі „головокружні“ перспективи розкриваються перед нами наступного року. Якщо при цьому взяти на увагу, що паралельно з збільшенням числа тракторів має сильно зрости і машинова база, а з другого боку, що концентрація тракторного парку також сильно збільшиться,—то результати виробничої діяльності старих і нових енергетичних баз в справі колективізації сільського господарства мають бути колосальні. Якщо 1930 рік і навіть 1929 рік, коли масштаб виробничої діяльності їх був порівняно дуже невеликий, показують які великі зміни могла заподіяти в сільському господарстві робота наявних на той час енергетичних баз, то легко зрозуміти, як колосально має розвинутись тепер колективізація сільського господарства і піднестись продукційність праці, а значить і ефективність с.-г. виробництва, і збільшитись гуртова, а особливо товарова його продукція. Трактор і знайдена тепер найдоцільніша для даного часу соціально-технічна організація його впливу на сільське господарство—дійсно забезпечує соціалістичну реконструкцію сільського господарства в розмірах, які далеко виходять за межі того, що ми досі бачили. Тракторні бази наших великих енергетичних центрів дійсно стануть тією потужною підмогою, яка твердо поверне сільське господарство на шлях соціалістичного його розвитку.

А. ГОРДОН

Про підготування кадрів для планових органів України

Перехід на двоступневу систему управління і організація районних та міських планових бюро по всіх районах і містах України поставили перед Укрдержпланом дуже важливе й невідкладне завдання підготувати кадри кваліфікованих економістів-плановиків. Про те, яка велика потреба в плановиках для районних планових органів, красномовно говорять такі числа: за орієнтовними даними, на вкомплектування райпланбюро потрібно 900 референтів плановиків, весь периферійний склад робітників колишніх окрпаянів становить близько 300 чол.; близько 150 районів зовсім не мають референтів плановиків, по багатьох районах за економістів-плановиків понастановлено осіб, які нічого спільного з плановою роботою досі не мали, без ніякої підготовки до планової або статистичної роботи. Згідно з затвердженими від Президії Держплану орієнтовними контрольними числами, що мають бути ще вточнені, для планової системи України до кінця 1933 року потрібно: планових робітників з вищою освітою 1352 чол. і з середньою 577 чол. (в тім числі і робітників статистики), разом—1929 чол., а якщо сюди ще додати потрібне

число пляновиків інженерів та агрономів, то потреба в кадрах тільки для органів Держплану становитиме 2.280 чол.

Президія Держплану в справі підготування кваліфікованих кадрів плянових робітників узяла в основному курс на підготування пляновика економіста для *районної плянкової системи*. Завдання полягає в тім, щоб в умовах дедалі все складнішої плянкової роботи, що обіймає всі галузі народного господарства, підготувати такого пляновика, який би, мавши загально-економічну й спеціальну підготовку, був би спроможний всебічно вивчити економіку свого району, охопивши як економіст — сентетик плянування основних галузів господарства району (сільське господарство та його реконструкція, місцева промисловість, товарооборот, місцеві фінанси і т. д.). Виходячи з цього принципу, в учбових програмах навчальних закладів, що готують плянових робітників, крім загальних дисциплін, от як політекономія, математика тощо, поставлено й спеціальні дисципліни — теорію та практику плянування, економіку та плянування промисловости, транспорту й сільського господарства, основи агротехніки, фінансовий і кредитовий плян, семінари з методології складання промфінпляну, економіку й плянування праці, методу складання сільсько-господарських плянів, сільсько-господарську статистику, кон'юнктуру народного господарства, методології складання пляну обміну та розподілу, рахівництво й балансовознавство і т. д. Отже, поруч з підготуванням пляновика-синтетика в основному для районних плянових бюро, а також і для міських (промислового типу) плянових бюро, цей пляновик збагатиться теоретичним знанням із окремих галузевих питань плянування.

Щодо системи тих учбових закладів, що готують пляновиків, то тут треба зазначити, що поточного року крім короткотермінових курсів і технікумів до Держплану перейшов від НКО України пляново-статистичний факультет Інституту народного господарства, реорганізований на *пляновий інститут* що з 1-го жовтня ц. р. почав свій учбовий рік. Інститут має 4 курси, з контингентом понад 400 студентів, при чому студентів першого курсу, понад 100 чол., дали в основному спеціальні підготовні курси. При інституті організується вечірні робітничі факультети з контингентом у 225 чол. з протяжністю навчання в 3 роки, при чому один робітничий факультет організується при Плянному Інституті і другий — з січня 1931 р. — при Краматорському металургійному заводі. Київську Профстатшколу поточного учебного року реорганізовано на пляново-статистичний технікум з контингентом понад 300 чол., що має своїм основним завданням готувати кваліфікованого статистичного робітника (статистики інструктори, статистики I і II розряду, статистики референти). Незабаром буде організований аналогічно до Київського ще один пляново-статистичний технікум. Мавши на увазі, що Пляновий Інститут основну масу пляновиків почне давати лише 1933 р., а потреба в економістах-пляновиках дуже велика, Держплан організував у цій році короткотермінові десятимісячні курси плянових робітників у Києві з контингентом у 130 душ переважно з серединних плянових і статистичних робітників колишніх окрплянів та ОСБ і висуванців з виробництва. Аналогічні курси намічено організувати в 1931 р. після закінчення роботи київських курсів. 15 грудня кінчають теоретичну частину пляново-статистичні курси у Харкові і після короткої виробничої практики в апараті Держплану вони будуть направлені на районну плянову роботу. З січня ц. р. в чотирьох містах України — Одесі, Дніпропетровському, Луганському й Сумах будуть організовані 2-х місячні курси (міжрайонні) статистичних робітників, де мають дістати перекваліфікацію 280 статистиків. У другій половині 1931 р. намічено організувати такі ж самі

курси і для решти статробітників районів — для 220 душ. З жовтня ц. р. організовано курси ФЗУ для підлітків, з контингентом у 40 чол., готувати статробітників. Додатково 1931 року будуть організовані курси ФЗУ ще на 90 чол., 6-ти місячні; крім того, передбачається організувати заочне навчання.

Випуск у поточному кварталі і протягом 1931 року дасть: а) Плєновий Інститут — у грудні 28 чол. студентів 4-го курсу, у червні 1931 р. 32 чол., б) Київський плян. стат технікум — 59 чол., в) Харківські плянові курси — 43 чол. г) Київські плянові курси — 130, д) Школа ФЗУ — 90 ч., е) міжрайонні курси статистиків — 280 ч., а разом за 1930-31 р. 662 чол.

Хоча учбові установи, підлеглі Держплянові, і комплектувалися в дуже несприятливих умовах (не було достатньої уваги до персонального добору студентів та курсантів, несвоєчасно забезпечено господарчо-побутові умови для учнів і т. д.), з усім тим, соціальний склад 952 учнів усіх учбових установ не поганий, а саме: робітників — 44,7%, селян — 19%, службовців — 31,3%, інших — 4,9%; партійний прошарок: членів і кандидатів КП(б)У — 19,8%, членів і кандидатів ЛКСМУ — 21,2%; чол. 56,9%, жінок — 42,9%. По окремих учбових установах ця картина трохи міниться; напр., у Плєновому Інституті на 2, 3 й 4-му курсах надзвичайно слабкий соціальний і партійний прошарок — робітників 42%, селян 18%, службовців 40%, партійців 6%, членів ЛКСМ — 27%. Соціальний та партійний склад 1-го курсу (осіннього й весняного наборів поточного року), безперечно, кращий: робітників — 55%, селян — 10%, службовців — 35% партійців — 19%, членів ЛКСМУ — 34%. Київські плянові курси: робітників — 48%, селян — 7%, службовців — 45%; у Київському технікумі маємо чимало селян — 37%, з них колгоспників 19,5% наймитів 0,9%, бідняків 11,5%, середняків 4,03%.

Основне завдання в справі підготування та розподілу кадрів по низових плянових органах таке: а) закінчити виявлення потреби в кваліфікованих кадрах по всіх 500 районах України, і б) раціонально розподілити кадри тих, що закінчують ці учбові заклади, і тим зменшити голод у плянових робітниках.

П. СКРИПЧЕНКО

До постановки практичного вивчення ефективності капіталовкладень у промисловість.

(З приводу збірника „Материалы к изучению эффективности капитальных вложений в промышленность“)

Останнім часом на сторінках економічної преси все більше й більше зустрічається окремих спроб аналізу ефективності капітальних вкладень у нашу радянську промисловість. Можна нарахувати за останні 2 роки кілька десятків статтів, присвячених висвітленню цієї актуальної проблеми. Нещодавно вийшов цілий збірник матеріалів, розроблених Інститутом промислово-економічних досліджень при ВРНГ СРСР, присвячений проблемі ефективності капіталовкладень у промисловість. *) Посилена, увага до проблеми ефективності капіталовкладень, цілком зрозуміло, викликана тим великим зростом капітальних затрат, що йдуть у промисловість. Ось динаміка зростання капітальних затрат по Союзу за роки п'ятирічного плану. У промисловість вкладено: 1928-29 р. — 1.800 міл., 1929-30 р. — 4.000 міл., 1930-31 р. 5.500 млн. (проект).

Природньо, що розподіл великих сум народного доходу на капітальні затрати повинен знайти певне теоретичне обґрунтування як щодо характеру напрямку капітальних вкладень, так і щодо вивчення наслідків або ефективності нового будівництва та реконструкції окремих підприємств.

Не можна, правда, похвалитися тим, щоб теоретичні розробки цієї найактуальнішої проблеми радянської економічної політики були широко використані в практиці роботи наших економічних органів, планових органів, що від них залежить практичне здійснення капітальних затрат, як і визначення об'єкту реконструкції тощо. І це головню стосується галузевих об'єднань трестів та окремих підприємств.

Як це не сумно, але безперечним фактом є те, що у визначення напрямку капітальних витрат, особливо в середині окремої галузі промисловости, і в виявленні ефекту зроблених капітальних затрат *наші господарські органи працюють напомуки, саомпливом*. Витрачається великі суми, а їх наслідок раціональність часто-густо не перевіряється, не вивчається.

Причини тут подвійного порядку. Поперше, в справі теоретичного опрацювання проблеми ефективності капітальних затрат в справі встановлення сталої системи показників ефективності зроблено дуже ще мало. Згадані економічні опрацювання проблем ефективности трактують питання більше в народньо-господарському обсязі і тільки деякі з них

*) Див. збірн. „Материалы к изучению эффективности капитальных вложений в промышленность“ Державне Техн. вид-во Москва—1930

говорять про окремі галузі та окремі підприємства, а на останні саме й треба б звернути головну увагу. Тут, безперечно, відчувається відставання теоретичної думки від практичної роботи, від потреб економічної аналізи актуальних проблем промислового будівництва. Не менш гостро щодо цієї проблеми стоїть питання теоретичної боротьби з буржуазними теоріями, які до речі, у широкому вжитку мають чималий успіх.

Практика капіталовкладень, капітального будівництва, його ефективності та раціонального використання наявного устаткування привернули до себе велику увагу й зазнали дуже гострої критики на XVI-ом з'їзді партії. Тов. Орджонікідзе в своїй доповіді, торкаючись роботи металургійної промисловості та текстильної промисловості, зазначив, що: „Капітальне будівництво провадилося у великій мірі нераціонально *). Через неподобно низьке використання устаткування вона (п'ятирічка ВРНГ по південсталі П. С.) вела до марностратства в обсязі капітальних затрат, потрібних на виконання виробничих завдань; вона була складена не на основі добору найбільш ефективних ділянок, а з'явилася сумою плянів окремих заводів.

Обслід бавовняно-паперової промисловості показав, що картина нераціонального використання старого устаткування й направлення капіталовкладень тут така ж, коли не гірша, як і по інших галузях нашої промисловості.

Здавалося б що перш ніж будувати нові фабрики, *треба б було серйозно вивчити*, скільки можна переробити бавовни на тих фабриках, що є, як їх для цього раціоналізувати“ **)

Головний висновок з цієї критики практикованої системи використання капіталів на нове будівництво та реконструкцію можна зробити такий: для того, щоб запобігти нераціональних неефективним витратам, *„треба серйозно вивчити“* як цілі галузі для визначення напрямку капіталів, так і особливо окремі об'єкти капіталовкладень, окремі підприємства для того, щоб зважити ефект від наслідків нового промислового будівництва та реконструкції.

Під поглядом цих постанов і виступає актуальна потреба встановити певний критерій та систему вимірників, що допомогли б визначити ефективність капітальних витрат.

Спробу практично розв'язати проблему ефективності й робить названий збірник матеріалів ВРНГ Союзу, на оцінці якого ми нижче зупинимось.

При оцінці загальної ефективності роботи наших підприємств за основний і найкращий критерій править зріст продукційності праці.

Зріст продукційності праці виявляється в тому, „що загальна сума праці, втілена в даний продукт, зменшується“ (Маркс).

*) Як тепер нам відомо, нераціональність в практиці капітальних вкладень не в малій мірі обумовлювалася роботою шкідницьких організацій. Напр. у своїх поясненнях на суді керівник шкідницької групи в металевій галузі Чарновський зазначає: В 1928-1929 р. „Промпартія“ переходить до нової методи шкідництва. Вона вже не намагається зменшити завдання й контрольні числа у пляні реконструкції а прагне утворити тенденцію до переведення марних максимальних вкладень засобів основного капіталу, розраховуючи кожного разу на максимум вкладень. Все це робиться з метою досягти найбільшої диспропорції й змертвіння сум вкладаного капіталу при мінімальній ефективності капітальних витрат („Правда“ 29-XI-1930 р.). З цього очевидно, що конкретні наслідки діяльності шкідницьких організацій ще в більшій мірі вимагають від нас посилення уваги до раціонального використання капіталів та розподілу капітальних вкладень поміж окремими об'єктами.

**) Звітна доповідь ЦКК ВКП (б) XVI з'їздові ВКП (б) (підкреслення наше П. С.) „За Індустріалізацію“ 6-VII-30 г.

Зріст продукційности праці обумовлює групи факторів. Ці фактори такі: 1) зріст озброєння живої праці засобами праці, в наслідок капітальних затрат: 2) підвищення інтенсивности праці; 3) раціоналізаційні заходи технічного й економічного характеру тобто розумне сполучення елементів мертвої й живої праці. Такі складові частини тої суми факторів, що від них залежить зріст продукційности праці.

Розклад на складові елементи факторів, що обумовлюють собою зріст продукційности праці, показує, що аналізуючи ефективність капітальних вкладань, ми повинні мати на увазі лише один із цих факторів, власне перший фактор, що обумовлює собою механічну й енергетичну озброєність праці. Правда, другий фактор, зв'язаний із ростом інтенсивности праці, вимагає своїм порядком певних капітальних витрат на підготування, перепідготування та технічне й культурно-політичне виховання й всебічне соціальне обслуговування зайнятої у виробництві робочої сили. Але це самостійна проблема, до того ще й дуже мало розроблена, і вона вимагає окремої аналізи. Щодо третього фактору — раціоналізаційних заходів, то він являє собою доповнення перших двох, змістом бо його є краще використання та вдосконалення самих технічних та технологічних процесів виробництва й всебічне поліпшення організації праці. Раціоналізаційні заходи, як фактор порядку похідного ми як правило не зв'язуємо з капітальними затратами.

В наших умовах реконструйованої соціалістичної промисловости треба підкреслити, як безперечне, що основним і визначальним серед названих факторів, які обумовлюють зріст продукційности праці, є перший — це зріст озброєности засобами праці, що за Марксом є визначальною ознакою продукційної сили праці.

Відповідне місце, що говорить само про характер розвитку продукційности праці, ми знаходимо у Маркса: — „Зменшення загальної кількості праці, що входить у товар, здавалося б мало бути істотною ознакою підвищення продукційної сили праці, в яких би суспільних умовах не проходило виробництво. В суспільстві, де продуцент регулює своє виробництво згідно з наперед складеним планом і навіть при простому товарному виробництві продукційність праці безумовно вимірювалася б цим масштабом“ — (К. т. III — розд. XV.)

З цього Марксового твердження треба зробити такі два дуже важливих висновки: поперше, що підвищення продукційної сили праці (цебто головно, засобів праці), що обумовлюється капітальними затратами на посилення озброєности (механізацію та енергоозброєність) праці, являє основний фактор зросту продукційних сил; подруге, що саме підвищення продукційної сили праці відбивається й проявляється в „зменшенні загальної кількості праці, що входить у товар“, або, що те саме, в рості продукційности праці.

Виходячи з останнього висновку, очевидно, що *єдиним критерієм ефективности капітальних витрат в умовах радянського господарства є підвищення продукційности суспільної праці.*

Визначаючи конкретно доцільність капітального вкладання в даний об'єкт чи оцінюючи вже зроблені витрати капіталу, треба керуватися таким критерієм — чи сприяє данне капітальне вкладання і в якій мірі сприяє підвищенню продукційности суспільної праці.

Слід застерегти, що продукційність праці, будиши правильним і єдиним критерієм, не може підмінюватись тим чи іншим показником якоїсь однієї сторони ефективности. Критерій для якісної оцінки може бути єдиний; щождо показників то завдання полягає в тім, щоб установити показник чи систему показників ефективности, що давали б числовий вираз досягнутої цими вкладеннями економії суспільної праці.

Отже, найбільш відповідний вимір ефективності капітальних витрат можна б встановити лише тоді — як це й виходить з наведеної цитати Маркса — коли б ми мали можливість зважити їх пряме призначення — озброїти чи переозброїти живу працю.

Правильний вимір динаміки росту механоозброєності та енергоозброєності праці дали б найбільш правдиві показники досягнутого ефекту. Застосування показника, що характеризує підвищення енергоозброєності праці та залежність від того продукційності праці, наведене в надзвичайно інтересній своїми висновками статті М. Сміта*). Поставлена нею аналіза переконливо доводить правильність застосованої методології. Тут ми бачимо перший проблиск правдивого застосування марксистської методології до аналізу ефективності капітальних затрат з повним урахуванням місця й значення цієї проблеми в умовах радянської економіки. Отже при вивченні ефективності капіталовкладень треба було б цю методу покласти в основу аналізу.

Крім того, М. Сміт у названій статті оперує вимірною одиницею лише однієї сторони, тобто вимірником енергоозброєності праці, беручи його як відношення кінсько сило-години витраченої енергії до робочих годин. До того вирахування зроблено лише по групі галузів обробної та добувної промисловості за довгий відрізок часу в народно-господарському обсязі. Щодо вимірної одиниці механічної озброєності, то такого вимірника ми ще не маємо. До цього часу статистично оформлено показники механізації лише для двох галузів промисловості (текстильна та паливна). Брак показників з інших галузів пояснюється надто великою різноманітністю робочих машин як у різних галузях промисловості, так і всередині окремої галузі, що утруднює можливість звести їх роботу до порівняльних вимірних одиниць. Це означає, що адекватного вимірника озброєності праці, як основного чинника ефективності капітальних затрат, і при застосуванні вживаної М. Смітом дуже цінної методології ми ще не маємо. Життєва ж господарська практика вимагає, хай і наближених вимірників, але таких, якими вже сьогодні можна було б користуватись, одночасно вдосконалюючи як саму методу, так і передусім стан обліку в промисловості.

Які ж показники треба визнати за можливі й реальні.

Придивімось, як розв'язується цю проблему у названому збірникові. Систему показників ефективності, докладно розробив інститут промислово-економічних досліджень при ВРНГ Союзу в методологічній статті „Экономические и технические показатели эффективности капиталовложений“, що вміщена у згадуваному збірнику „Материалы к изучению эффективности“ її пропонується для практичного вивчення ефективності. Слід визначити, що дана методологічна розробка плюс ціла низка підручних матеріалів, уміщених у збірникові намагаються поставити вивчення питань ефективності капіталовкладень на практичний ґрунт, щоб дати змогу промисловим об'єднанням і навіть великим підприємствам своїм апаратом розробити цю найактуальнішу проблему. В статті доводиться неможливість базувати вивчення ефективності капітальних вкладень на якомусь єдиному показнику і встановлюється ціла група показників, що їх вважається за основні. „Керуючись одним показником, ми не змогли б розв'язати проблему збереження певної відповідності суспільної репродукції в усій її якісній різноманітності“. Так мотивується потребу встановити систему показників в.

За основні взято такі показники: 1) Приріст продукції в натуральному виразі й по вартості гуртової продукції на одиницю вкладеного

*) Дивись „Проблеми Економіки“ № 3 за 1930 рік.

капіталу. 2) Зміна якості продукції проти встановленого стандарту. 3) Приріст продукції в натуральному й ціновому виразі на один відрублений людино-день, 4) Економія витрат виробництва на одиницю вкаденого капіталу, 5) Приріст житлоплощі на одиницю капіталу, вкаденого в житлобудівництво, 6) Швидкість обертання обігових коштів до й після реконструкції, 7) Нагромадження (за відрахуванням процентів та сплати довготермінових позик) віднесено до одиниці основного капіталу плюс власні обігові кошти*).

Перелічена оце система показників має правити за матеріял для оцінки ефективности даного об'єкту капіталовкладень. За критерій ефективности капіталовкладень стаття правильно бере збільшення маси вироблюваних продуктів з найменшою затратою матеріяльних засобів продукції й живої праці тобто зріст продуктивности праці.

Однак продукційність праці в системі показників явно недооцінюється і це основна методологічна хиба цієї розробки.

Наприклад, серед перелічених вище показників статті підкреслюється основне значення чотирьох показників: продукція, собівартість виробництва, обіг капіталу і продукційність праці, але тут же, поруч зазначається, що крім продукції, собівартості та обігу капіталу, що є найважливіші, решта показників мають залежне й окреме значення. Тобто, основна думка зводиться до того, що продукційність праці не є визначальний чинник ефективности.

Автори беручи формально за основний критерій зріст продукційности праці, разом із цим протягом усієї статті активно висувають відомий показник випуску продукції на 1 карбованець, показник, що ґрунтується на вульгарній, побудованій на приватно-господарським підході теорії „одрдачі“ капіталу. Напр. на сторінці 29 згаданого збірника ясно стверджується, що „за основний показник береться випуск продукції на 1 карбованець капіталу“. Отже методологічні основи статті не додержують витриманости й послідовности у визначенні критерія ефективности капіталовкладень.

Зупинімося на суті головних показників. До них автори відносять передусім показник загального зросту випуску продукції. Оскільки всяке капітальне вкладення переслідує мету збільшити кількість матеріяльних благ, остільки для характеристики кількісної сторони ефективности цей показник є невідмінний. В статті цілком правильно зазначається, що перевагу треба віддавати вирахуванню продукції у фізичному об'ємі, що є найбільш точний вимірник.

Обраховуючи кількісні зміни у випуску продукції на даний час порівняно з попереднім, обрахунок треба робити на основі однакового числа годин роботи підприємства. Коли, скажімо, підприємство перейшло з однієї зміни на дві, то порівняння провадиться відповідно до попереднього стану, тобто на одну зміну.

Також слід зважати й на ступінь завантаження підприємства на попередній час і на період дослідження.

Спірним за цим показником нам здається рекомендоване вирахування зросту продукції у чистій продукції. Оскільки чисту продукцію обчислюється за вирахуванням засобів виробництва, то простий зріст заробітної плати створює уявлення про зріст продукції. Таким чином, наслідок виходить перекручений. На нашу думку, вираховувати треба за ґуртовою продукцією.

Далі, зовсім треба засудити методу вираховувати продукцію на один карбованець, бо й самі фактичні дані, наведені у статті, заперечують хоч би якусь доцільність цієї методи, — та про це нижче.

*) Названий збірник стор. 30.

Самостійне значення щодо випуску продукції має показник якості продукції. Важливо виявити, чи дають нові капітальні вкладення поліпшення якості продукту. Тут ми зустрічаємося з такими труднощами, що показати якість продукції майже неможливо в кількісних коефіцієнтах. Тому результати з цієї сторони ефективності треба виявити описово. Винятком можуть бути ті випадки, коли розроблено певні якісні стандарти продукту. Тільки вони дають змогу кількісно порівнювати.

Другим основним показником, що характеризує якісну сторону ефективності, є відомий показник зниження собівартості на одиницю продукції.

Вплив нових сум капіталовкладень відбивається на динаміці витрат виробництва, як економія на окремих елементах калькуляції, тобто сировині, паливі, допоміжних матеріалах, робітничій силі та амортизації. Ефект має відбитися безпосередньо в зниженні вартості елементів, з яких складається собівартість.

До основних показників, безперечно, слід віднести показник, що характеризує якісну сторону ефективності — зріст продукційності праці. Ми вже зазначали, що в даній статті продукційність праці зачисляється до другорядних показників.

Як відомо, продукційність праці вимірюється через аналіз динаміки кількості робочих годин, що припадають на одиницю виробленої продукції.

Поруч з виміром продукційності праці, правильно ставиться завдання виявити динаміку основного капіталу та, зокрема, устаткування, що припадає на одного робітника. „З огляду на те, що вплив капітальних робіт на збільшення виробітку на 1 робітника виявляється часто в посиленні механізації виробництва й, очевидно, позначається як збільшення витрати механічної, електричної й пневматичної енергії, слід, поруч з вищенаведеною аналізою, виявити ще динаміку енергоозброєності робітника, тобто динаміку потужності та витрати енергії на 1 робітника данного підприємства“^{*)}

Завдання дослідити озброєність робітника надто важливе й висувається правильно, хоч і дуже неспішно. Неправильно бо говорити, що вплив капіталовкладання „часто виявляється в посиленні механізації“. А неправильно через те, що озброєння й переозброєння праці, цб-то посилення механізації та енергоозброєності є основне завдання капіталовкладання. Бо протилежний результат призводив би явно до зниження продукційності праці. Тому вивчення зміни цих чинників, як основної умови піднесення продукційності праці, є першорядне завдання, і його треба провадити паралельно з вивченням наведених головних показників загального зросту продукції, зниження собівартості та зросту продукційності праці.

Такі оце коротко висвітлені основні показники, що за ними аналізується вплив капітальних вкладень на зріст продукційності праці.

Решта показників, перелічених вище, от як розмір нагромадження, збільшення швидкості обігу капіталу, покращення умов праці та життя робітництва, що теж притягаються до вивчення ефективності, посідають другорядне місце й мають дати певне доповнення до названих основних.

Поруч з економічними показниками, в статті правильно підкреслено, що народньо-господарський підхід до вивчення проблеми ефективності висуває потребу зважити не лише той ефект, що позначається

*) Там же стор. 19.

безпосередньо на підприємстві, а й той позитивний результат, що дає дане капіталовкладення, який відбивається в інших підприємствах, галузях чи секторах народного господарства.

Завдання аналізу в тім, щоб, де це можливо, урахувати в кількісних вимірниках, як відбивається дане капіталовкладення на сторонніх дільницях. Підрахунки можна провести беручи наприклад, вплив на заміну імпорту та посилення експорту продукції, розвиток сировини, зміну вантажообороту тощо. В більшості ж випадків мова може йти головним чином про характеристику окремих сторін цього впливу, відбитих шляхом якісного описання ефекту.

Зріст продукційності праці, що виявляється в наведеній системі економічних та технічних показників, обумовлюється не лише єдиним фактором — капітальними вкладеннями

Поруч із цим фактором діють і інші. До цих додаткових факторів ми, згадуючи про них на початку статті віднесли інтенсивність праці та різні інші раціоналізаційні заходи.

Правильний методологічний підхід при вивченні ефективності капітальних вкладень вимагає елімінування впливу інших факторів. Стаття зупиняється лише на потребі елімінувати вплив раціоналізації, хоча саме поняття раціоналізації і залишається в статті невизначене. Та за останній час в економічній літературі раціоналізацію уже більш-менш визначено, — під нею розуміють „всі роботи, що мають на меті найкраще технічно-організаційне використання наявного устаткування“. Правда, на думку С. Г. Струмліна „той, хто схотів би поруч з ефективністю капітальних затрат урахувати окремо, як самостійний фактор ефективність раціоналізації виробництва, ставив би перед собою цілком і раціональне завдання і що „таким чином обидва поняття і раціоналізація виробництва і ефективність вкладень тут зближуються до повної невідмінності“*) Але в статті, з нашого погляду, цілком правильно підкреслюється потребу елімінувати вплив раціоналізації, проведеної без витрат капіталу“. Остання особливість і відрізняє раціоналізаційні заходи від реконструкційних. Порядок елімінування трудно декларувати — він може бути встановлений в кожному випадкові окремо при конкретній аналізі.

Стаття зате зовсім обминає вплив такого фактору, як інтенсивність праці. В той же час вплив соціалістичного змагання, підвищеної зарплатні, заходів коло раціоналізації праці, що визначають її організованість — становить собою неабиякий фактор підвищення продукційності праці в нашій промисловості. Правда, характер статистичного обліку цих факторів, на сьогодні ще далеко не вирішений, але в тих чи інших кількісних коефіцієнтах чи в описаній формі цей фактор треба розглядати окремо, елімінуючи його від основного фактору, що відбиває озброєність праці, від фактору капітальних вкладень.

Розроблену систему показників розглядається як таку, що може бути застосована як для підприємства, об'єднання підприємств, для галузі промисловості, так і для цілого сектора промисловості.

Методологічна настанова статті, вже зазнала досить гострої марксистської критики на сторінках органу Комуністичної Академії „Проблеми економіки“**).

Головна хибя цієї методології в тім, що вона протиставить основному, за Марксом, критерію ефективності капітальних вкладень — про-

*) Струмлін — „К проблеме эффективности капитальных затрат“ Стаття „Плановое хозяйство“ № 7, 1929 г. стр. 70.

**) Дивись статтю М. Сміт „К вопросу об учете эффективности капитальных вложений“, „Проблемы экономики“ № 2. 1930 г.

дукційності праці показник випуску продукції на 1 карбованець, висуваючи його як основний. Та як автори відмовляються в той же час і від основного критерія, бо це б означало посідати позицію явно-антимарксистську, от в результаті маємо електричну мішанину, що зводить на нівець і позитивні сторони збірника матеріалів. Подавати таку методологію—це означає збивати з правильного керунку практичних економічних робітників у вивченні одної з центральних проблем нашої промисловости.

Річ у тому, що як світова статистика, так і дані промислового розвитку в СРСР доводять, що основний капітал зростає швидче, ніж продукція, і таким чином кількість продукції на одиницю капіталу (на 1 карб.) як правило зменшується.

Цілком зрозуміло, що ця тенденція, визнана й буржуазними економістами, будучи об'єктивною тенденцією, яка обумовлюється ростом органічного складу капіталу й призводить до зменшення норми прибутку, завдає жаху капіталістові. Бо ж саме капіталістові властиве те, що, вклавши капітал, він вимагає певного прибутку, вимагає „оддачі“ капіталу.

Отже не дивно, коли товаровий фетишизм засліплює очі капіталістові та буржуазному вульгарному економістові, для них бо основа основ господарювання є одержання прибутку на капітал.

Але дивно, що де-хто з радянських економістів і собі стає на ґрунт цієї буржуазної теорії „оддачі“ в оцінці закономірностей індустріального розвитку радянської економіки. В результаті вони приходять до висновку, що в наслідок великих затрат капіталу здорожчується собівартість продукції, що нижчий тип господарства ефективніший за вищі типи, що дальші великі капіталовкладення зв'язані з падінням продуктивності капіталу, культивуючи таким чином в радянській промисловості теорію, аналогічну відомому закономірності в сільському господарстві про „низхідну родючість землі“.

Ці економісти не розуміють того, що „продукція, порівняна до постійного капіталу, теоретично повинна зменшуватись і реально зменшується поруч із ростом продукційності праці. Тут ми маємо трансформоване в умовах радянської економіки вчення Маркса про падіння норми прибутку разом з ростом органічного складу капіталу, але з однією величезною поправкою. Коли для капіталіста падіння норми прибутку є моментом, що заходить у суперечність з розвитком продукційних сил, то для нас цієї суперечності немає. Основним стимулом виробництва для капіталіста є підвищення норми прибутку, для пролетаріату—зріст продукційності праці*“.

Констатуючи наявність непослідовності в методології, певну наявність еkleктичної мішанини в розглядуваній розробці, певний інтерес має нагадати й про інших авторів, що користуються при розв'язанні проблеми ефективності в наших умовах з цієї шкідливої теорії.

Всі бо ці „теоретичні“ міркування навколо проблеми ефективності капітальних вкладень, що являє собою одну з центральних проблем радянської економічної політики не позбавлені певного політичного офарблення, бо ж вони надто близько нагадують небезвісне правоопортуністичне ставлення до політики розподілу капіталовкладень, до наших темпів індустріалізації.

Безумовно, не завжди можна вбачати свідомо шкідливу ідеологію в оперуванні тою чи іншою метою при вивченні економіки, але, додержуючи плутаної методології, ці економісти дають прекрасну поживу для різних шкідливих ідеолгічних висновків.

*) Названа стаття М. Шміта, стор. 13.

За прикладами некритичного плутаного ставлення до методології в проблемі ефективності капіталовкладень далеко не доведеться ходити.

Вкажемо на деяких економістів, що виступили з обґрунтуванням теорії „оддачі“ в українській економічній пресі. Наприклад, тов. Акуленко, на сторінках журналу „Господарство України“, в статті „Народно-хозяйственная эффективность капитальных вложений“ намагається довести, що високий ступінь механізації в країні з порівняно невисоким рівнем нагромадження—до цих країн він відносить більшість європейських країн, а в тім числі й СРСР—недоцільна, не вигідна. Напр., він пише: „Певний факт, що високий ступінь механізації, вигідний з народньо-господарського погляду в США, де сконцентровано до 40% всього світового нагромадження, а населення дорівнює 7% населення земної кулі—економічно недоцільний в більшості європейських країн“*). Нижче автор наводить ілюстративний матеріал, де фігурує й СРСР серед країн з низькими показниками, так що тому не доводиться дивуватись—за Акуленком,—що американці „випередили“ в механізації виробництва європейців“.

Отже через те, що в СРСР фонд нагромадження як порівняти з населенням дуже незначний, то й виходить, що в нас не вигідно утворювати передову технічну базу промисловости. От до яких висновків прийшов автор, ставши на методологічний шкідливий ґрунт в оцінці ефективности капіталовкладень за показником випуску продукції на 1 карб. основного капіталу. Немає сумніву, що з приводу цих Акуленкових тверджень, які явно заперечують гаслові „догону й перегону“ нашою країною індустріально передових кспіталістичних країн і скеровані по суті у своїх висновках проти індустріалізації СРСР, можна сказати, що вони вже переходять за рямці методологічної дискусії. Подібні ж до цих погляди—вже знайшли належну оцінку в постановах останніх партз'їздів.

Неправильність, так би мовити, чисто методологічного характеру в трактуванні проблем ефективности ми знаходимо в недавно виданій теоретичній брошурі Є. Лібермана „Реконструкція промисловости УСРР“. Вона являє собою інтерес теоретично-прикладного характеру й головне через те, що методологічні основи тієї ж таки теорії „оддачі“ прикладені до живої дійсности—української промисловости.

Правильно взявши за критерій ефективности капіталовкладень „зростання продукційности праці в усьому народньому господарстві“, автор брошури при аналізі результатів капіталовкладання сповзає на славетний показник випуску продукції на один карбованець основного капіталу. Навівши в брошурі відповідні показники по всій плянованій від ВРНГ промисловості УСРР та до цього перерахувавши фактори, що повинні забезпечити здійснення накреслених темпів зростання продукційности праці—як от соцзмагання, безперервний тиждень, семигодинний робітний день то-що, автор в непевності зазначає: „Отже здавалося б, що темп зростання продуктивности праці має випередити рівень енергоозброєности робітника. Проте, надалі спостерігається зовсім протилежне явище**). Зазначимо від себе, що авторове сподівання даремне й ґрунтується на простому непорозумінні на основі цілковито невірної методології вирахування ефективности. Щоб переконатися у своїй помилці, авторові досить ознайомитися з статистичними матеріалами неодноразових спроб подібного зіставлення.

*) Акуленко—„Господарство України“ № 3, 1929 р.

**) Є. Ліберман. „Реконструкція промисловости УСРР“ видання „Пролетарій“ 1930 р. стор. 53.

Даремно автор пізніше посилається на статистичний показник динаміки продукційності праці, до того взявши його лише за півроку. Хоча і в такому вигляді він показує безперечний зріст.

Але щоб спростувати авторів „факти“, досить згадати, що зріст продукції промисловости за ці ж роки показує не тільки абсолютне збільшення, але й зростання темпів проти попереднього року. Напр., гуртова продукція ценової промисловости УСРР за 1927-28 рік показує зріст на 28,4% проти 15,7% за 1926-27 р.*). Зріст продукції промисловости є один із показників потужного росту продукційності праці в промисловості України. Отже автор міг прийти до протилежних висновків лише спираючись на неправильну, методологію, через непослідовне додержування єдиного правильного критерія ефективности—зросту продукційності праці,—що його сам же автор у названій брошурі декларував.

Більшу послідовність, але на шкідливому ґрунті, ми знаходимо у представника старої фаланги економістів, у професора Діманштейна.

Проф. Діманштейн без ніяких застережень вважає, що „В наших умовах єдиним критерієм ефективности витрат залишається відношення розміру капіталу до вартости товарової продукції підприємств, оціненої або за її вартістю, або за продажними цінами (так звана оддача капіталу), що для наших умов не становить скільки небудь істотної різниці **).

Таким чином це тут наведене формулювання не може бути назване еkleктичним, чи плутаним, воно, навпаки, досить читке. Звісно, за професором Діманштейном, вірніше буде підходити до оцінки ефективности роботи нашої промисловости з приватно-капіталістичної точки зору, з критерієм рентабельности, ніж з народньо-господарської. Тільки на великий жаль, за цією явно ворожою духові радянської економіки методологією, що й на сторінках нашої преси користується правом громадянства, часто-густо проходять всякі розрахунки й оцінки практики капітальних вкладень. А дехто з наших економістів ловляться на професорський гачок і некритично сприймають антимарксистські методи.

Вище ми вже бачили, до яких шкідливих теоретично-політичних висновків ця методологія приводить.

Отже завдання теорії й економічної практики в тім, щоб геть чисто витравити ворожу нашої радянській економіці буржуазну теорію та вживання приватно-власницьких поглядів при оцінці індустріального розвитку СРСР, розчищаючи тим самим шлях випробуваній Марксистсько-Ленінської теорії.

Доводиться лише пожалкувати, що за браком марксистської пильности при теоретичному опрацюванні проблеми нашої економіки шкідливі теорії просякають навіть напівофіційні матеріали, яким і є цей збірник.

Крім методологічної розробки, збірник містить у собі ще дві статті, де подається стислий огляд радянської й чужоземної літератури з проблеми ефективности капітальних вкладень.

В огляді радянської літератури всі наявні статті—а література з цього питання взагалі вичерпується журнальними статтями—розподілена на три групи.

До першої віднесено ті роботи, що пробують поставити чи розв'язати проблему в цілому. Це статті проф. Літошенка, Сечаня, Акуленка й інш.

Друга група—це спроби добрати певні вимірники ефективности в наших умовах (Гольдберг, Юшков, Абезгаузер, Маслов і інш.).

*) В. Мишкіс—Темпи индустриализации и обобществления на Украине, стор. 9.

**) Діманштейн... „Пути Индустриализации“ № 3, 1930 г. стор. 11.

Третя група,—що підходить до конкретного вирішення ефективності капітальних затрат чи то в окремих галузях чи в окремих підприємствах. (Ратнер, Фомін, Лур'є й інші).

Треба погодитись із висновками огляду, що теоретичні статті з цієї проблеми дають лише загальну постанову проблеми й не наближають нас до її розв'язання.

Слід зазначити, що роботи останніх часів—кінця 1929 р. і за весь 1930 р.—не могли відбитись у цьому огляді. Серед останніх же робіт особливо визначаються статті М. Сміта та Струмліна що ми про них вище вже згадували, де в основному правильно на ґрунті марксистської методології розв'язується питання про критерій ефективності в в наших умовах.

Огляд чужоземної (правильніше, буржуазної) літератури, що загалом трактує проблему ефективності капіталовкладень, як проблему „господарности“ роботи промислових підприємств, торкається німецької та американської літератури, розподіляючи її на дві групи:

Перша—це розріз, так би мовити народньо-господарський, що в теоретичній літературі відбиває питання цілого народнього господарства.

Другий—приватно-господарський, що знаходить відбиток у прикладних дисциплінах, об'єднаних загальною назвою Betriebswirtschaftslehre.

Безперечно, хибно було б додержуватися наведеної диференціації, бо в основі як другої так і першої групи лежить приватно-господарський підхід. Усі вони трактують про „комерційну рентабельність“, „вигідність та прибутковість“, отже всі буржуазні теоретики з цього питання будують свої схеми на принципах буржуазної політичної економії. Як правильно зазначається в огляді, неспроможність буржуазної економічної думки в цій питанні лише свідчить про бідність буржуазної науки.

Щодо першого розрізу, що трактує про „чисту теорію“, то тут нам немає чого за позичати з архіву буржуазної економічної думки.

Щодо прикладних дисциплін, то оскільки методи вивчення господарности підприємств прикладені до техніко-виробничих процесів і вивчають підприємства в натуральнім аспекті, вони мусять являти певний інтерес і для нашої економіки.

Серед авторів з прикладних дисциплін вирізняються передусім німецькі економісти, як Леман, Шмаленбах. Нікліш і інші. Цими оглядами вичерпується аналітична частина збірника.

Друга половина збірника заповнена низкою програм та інструкцій, розрахованих на практичне вивчення проблем ефективності в радянській промисловості шляхом монографічних досліджень.

Програми обіймають як цілі галузі промисловості, так і окремі підприємства, нові й реконструйовані.

Позитивна сторона цих програм у тому, що вони передбачають детальне й всебічне опрацювання всього технічно-економічного комплексу питань у роботі підприємств.

Особливо це має вагу для диференційованого вивчення стану капіталів як за дореконструкційного періоду так і після реконструкції в наслідок нових капітальних вкладень. Зрозуміло, що без досконального знання основних капіталів нашої промисловості в галузевому розрізі ми не зможемо раціонально плянувати розподіл капітальних вкладень.

Але тут знов треба зазначити, що електична мішанина методології безпосередньо відбилась і на програмних розробках, і це значною мірою позбавляє їх практичної цінності.

До того треба зазначити, що програмні розробки дуже громіздкі і виконати дослідження за ними не під силу ні галузевим об'єднанням ні, особливо, окремим підприємствам.

Загалом слід зазначити, що матеріяли збірника, головню через плутану методологію, ні в якій мірі не розв'язують питання про ефективність капітальних вкладень у радянську промисловість. Хоч у передмові і зазначається, що це є „перша спроба підійти до проблеми“ (з передмови чл. Президії ВРНГ СРСР т. Манцева), але треба цю спробу визнати за невдалу. Висновок: більше марксистської пильности.

Артур Хорнер і Г. А. Хот. Комунізм і вугілля стор. 190. Ціна 1 крб. 35 коп. Державне видавництво. 1930 р.

Становище англійської вугільної промисловости за пововенних років не перестав цикавити нашу широку читавку масу. Це й не випадково. Англійська бо вугільна промисловість дуже ясно саме й показує, що монополістичний капіталізм на сучасній фазі його розвитку уже не може бути тією силою, що організовує виробництво в такій мірі, щоб вивести це виробництво із стану пововенної перманентної кризи. Тому й дуже цікаві будуть детальні матеріяли, опубліковані в книзі двох англійських авторів, про англійську вугільну промисловість.

Основні дані про стан цієї галузі промисловості такі:

1) Промисловість є зараз технічно відстала і дезорганізована. Досить сказати, що машинний видобуток вугілля в 1924 р. становить лише 18,7 % загального видобутку, а в 1925 р. лише 20 % *). Авторитети в справах вуглепромислової техніки такі способи виробництва кваліфікують як „марнотратні й безглузді“. До комісії Самюеля, якій аж ніяк не можна закидати надмірної дружби з гірничою масою і яка не раз доводила свою відданість вуглепромисловцям, до цієї комісії тому декілька років подано було записку, де говорилося: про недостачу коалі, що спричиняється до величезної розтрати робочої сили та збільшення кількості дрібного вугілля; недостачу лісових матеріялів, цегрів та вагонеток і негодящий лісовий матеріял; недостачу механічних засобів та енергії; непродукційну трату часу на горлі й на дні шахт при встановленні вагонеток у клітку і при вийманні їх із клітки; тяглові двигуни, негаразд поставлені на поверхні для обслуговування підземного руху і т. д. Вентиляція налагоджена дуже незадовільно. Способи розроблення вугільних покладів погані „Ця відсталість“, — зазначає автор, — „є результат того випадкового шляху, яким розвивалася ця індустрія, її ультра-індивідуалістичного неорганізованого характеру, а також результат переваги в ній дрібного виробництва. Є щось із 2.500 шахт; головна продукція яких — вугілля; ці шахти перебувають у володінні не менш як 1.400 окремих вугільних компаній“.

2) В Англії власник вугілля є й власник цієї землі, де залягає вугілля. Сплачується вугільну ренту, що автор справедливо характеризує як „застарілий і паразитичний пережиток феодального ладу“. Є щось із 4.000 власників вугільних надрів. Ця „шайка піратів“ (авторове визначення), незалежно від інших факторів, справляє руйнівний вплив на вугільну промисловість, бо став неможливо хоч би скільки небудь правильно плянувати вугільні копальні. Точних меж між володіннями окремих осіб із цієї „шайки піратів“ немає, і звідси безнастанні суперечки між окремими копальнями і, як наслідок, неправильні, хижацькі методи експлуатації надрів. Зокрема, через те що неможливо встановити точні межі між окремими володіннями надрами, установлюють „бар'єри“, — величезну кількість „нейтрального“ вугілля, що зовсім не вибирається з надрів. „Ще років тому з 10 було підраховано, що кількість того вугілля, як залишається невикористане в угоду власницьким інтересам паразитів, наближалась до астрономічних цифр — 4.000.000.000 тонн“.

3) І в виробництві вугілля і в його споживанні в Англії величезні втрати. Крім того, що не використовується оте „бар'єрне“ вугілля, не використовується також силу й дрібного вугілля. Досить буде сказати (за даними Ходжеса), що в вугільних копальнях тільки районів Нотінгемшира, Північного й Південного Дербі, Ляйстера, Варвіка й Південного Уелса щороку пропадає дрібного вугілля, через те що його викидають, — 2.300.000 тонн. Характерно відзначити, що, наприклад, якість верхнього шару Барнслівського покладу, що його в Англії не використовують, далеко краща від німецького лігніта, добування якого в Німеччині за пововенних років колосально розвинулось. Силу силенну вугілля викидається як сміття. Від того, що не дбають за смокове господарство, багато вугільних розробок заливає водою й вугілля пропадає. „...Усі ці втрати являють собою очевидний наслідок теперішньої системи промисловости — анархічної, непродукційної, дрібної, що тільки й дає за те, щоб швидче збагатитися і не турбується наслідками“. Таке ж саме незадовільне і використання вугілля. Вилучення похідних продуктів із вугілля майже зовсім не організоване. Вугілля здебільшого спалюють сирим (підраховано, що в Англії щороку спалюється 140 млн. тонн у сирому вигляді і тільки

*) Для порівняння скажімо, що 1924 року у ПАСШ машинним способом добуто 66,9% усього видобутку, а в Донбасі 1929-30 року — 37,6%.

35-40 млн. тонн наперед перероблюється у коксових печах та в газовій промисловості).

4) Збут вугілля організований дуже незадовільно. Досить зазначити, що в Англії самих лише роздрібних торговців є 27 тисяч. Потім ідуть вугільні комісіонери, гуртові торговці, вугільні експортери, торгові вугільні агентства.

5) Залізничний хаос доповнює торговий хаос. На англійських залізницях є 700 тис. вугільних вагонів, з них 520 тис. належить 10 тисячам приватних власників — вуглепромисловцям, торговим посередникам, торговцям і компаніям вугільних вагонів. Отже близько 70% усіх вугільних перевозів припадає на приватно-власницькі вагони, вагони малої місткості (на 8, 10 і 12 тонн) і 57 типів. Ясна річ, що це вельми ускладняє операції з сортуванням вагонів і набагато зменшує добовий пробіг вагону. Разом з тим компанії вугільних вагонів здирають з споживачів їхніх вагонів високу плату. „Тому й не дивно, — говорить автор книги, — що компанії вугільних вагонів пропівтають. Багато які з цих компаній приватні і значить милостиво звільнені від обов'язку публікувати свої звіти“.

6) У вугільній промисловості дослідчої роботи, власне кажучи, немає, а коли й робиться що, то ця робота страшенно відстала. Славнозвісний сер Альфред Монд у своїй промові в Інституті Палива мусів був зазначити: „... Якщо ми порівняємо дослідчу роботу в Німеччині, де вона й до війни була і не припиняється й тепер, з тим, що ми зробили, то нам доведеться почервоніти 'з сорому'... Те ж саме готується і комісія Самюеля“.

Що ж англійський вуглепромисловець робить, щоб поліпшити це становище? Один — він прагне реалізувати свій хижачий лозунг — „більше роботи і менше робітників“. Та й тільки. Бачимо страшенний натиск на інтенсивність праці робітника. 1925 року середній вибуток на людину-зміну був 18 ц., 1926 р. — 18,47 ц., 1927 р. 20,53 ц.; 1928 року натиск цей набирає ще більшої сили. Разом з тим — „поруч із немилосердною упертою інтенсифікацією праці, спостерігається безнастанний ріст безробіття, бо виробництво вугілля як і раніш залишається на низькому рівні“. Надто ж катастрофічні розміри має безробіття в експортних районах. Політика „побільше й подешевше“^{*}), що провадиться не на базі технічної раціоналізації та реконструкції вугільного господарства, а тільки на базі посилення експлуатації робітницької праці, призводить до локавтів, до вкороченого робочого тижня, до безперервного зменшення заробітної плати (після кожного локавту — нове зменшення) і т. д.

Звернімося тепер до тих даних і тих міркувань, що їх автори книги подають з приводу вугільної кризи в Англії, її природи. Авторі підкреслюють два основних моменти: перший — „криза в вугільній промисловості становить собою частину загальної пововненої кризи капіталізму і пояснюється іменно тим, що англійська вугільна промисловість є промисловістю капіталістична“;

другий (автори тут солідаризуються з висновками „звіту комісії Самюеля“, що їй де кілька тому років уряд доручив обслідувати стан вугільної промисловості Англії і подати свої міркування про способи оздоровити цю промисловість) — „причини депресії в британській вугільній індустрії зводяться значною мірою до тих загальних причин, що заподіяли кризу по всіх європейських країнах, де добувається вугілля“ (підкреслення моє Я. Т.).

Які ж це „загальні причини“?

Це причини ті, що світовий попит на вугілля, що до війни усе був зростав, після війни перебуває в стабільному стані. Це пояснюється як тим, що у світовій промисловості пововненого періоду повсякчас спостерегається депресія, що зменшила потребу в вугіллі, і що через розвиток техніки утилізація вугілля стала більш наукова й ощадніша і збільшилось споживання рідкого палива, гідроелектричної енергії й бурого вугілля, так і тим, що „в Європі і особливо в колоніальних країнах Африки та Сходу, в тих країнах, що завжди були великими ринками для експорту англійського вугілля (підкреслення моє Я. Т.), вельми збільшилась проти довоєнного часу продукція свого вугілля. І хоч ці країни перебувають у процесі індустріалізації і, значить, мають споживати вугілля більше, але той факт, що у них збільшилось добування власного вугілля, неминуче зменшує їхній попит на імпортоване вугілля“. Досить сказати, що з 1913 і до 1914 р. видобуток вугілля в Азії, Африці й Австралії збільшився від 56.276.000 тонн до 70.687.000 тонн, у першій від 8.205 тис. тонн до 11.940.000 тонн у другій і від 14.535 тис. тонн до 18.500.000 тонн у третій. Крім того й ряд європейських країн, що перед війною були імпортували англійське вугілля, тепер, як уже говорилося вище, теж збільшили добування вугілля. Приміром, у Бельгії в 1913 році вугілля добуто 22,8 млн. тонн, у 1927 р. — 27,3 млн. тонн; у Франції відповідно 43,8 млн. т. і 51,8 млн. тонн, у Голландії 1,9 млн. тонн і 9,2 млн. тонн і т. д. Світовий експортний ринок взагалі зменшився, а як Англія являє собою найбільшого в світі експортера вугілля (англійський експорт досягає від 50 до 60% світового експорту вугілля), то, ясна річ, англійська вугільна промисловість зазнала найтяжчого удару.

Характерні такі дані: 1913 року Англія вивезла до 97 млн. тонн вугілля, тепер — 30 млн. тонн. Англійський вугільний експорт 1913 року становив 7,2% усього світового споживання вугілля, а 1927 р. тільки 4,5%. Причини зменшення англійського вугільного експорту в основному такі по окремих країнах: у Німеччині збільшилось добування лігніту (бурого вугілля), у Франції збільшилось добування свого вугілля і крім того вона ще одержує чимало німецького репараційного вугілля; в Італії — німецьке, репараційне вугілля, в Іспанії збільшилось добування

^{*}) Згодом цю політику замінено новою політикою: „поменше вугілля, та подорожче“

власного вугілля, у Бельгії — так само. Німецьке експортне вугілля люто конкурує з англійським — обидві ці країни викидають на закордонні ринки своє вугілля за „бросові“ ціни, щоб завоювати котрийсь ринок. Однак, і цей вугільний демпінг цілі не досягає, бо ці закордонні ринки вже не такі місткі, як були колись. До того ж іще, в ряді країн — у Франції, Бельгії, Польщі, Іспанії і т. д. є й своє надлишне вугілля, чому вугільна криза охопила і ці країни. Отже перед нами картина *світової* вугільної кризи: „капіталізм добуває вугілля більше, ніж може його продати з зиском (так звана „перепродукція“); звідси перевищення пропонування над попитом, що й приводить до лютої міжнародної конкуренції; ця конкуренція має форму немилосердної війни цін, пільгових залізничних тарифів, обмеження імпорту і, нарешті, супроводиться неминучим наступом на гірників, що являє собою важливу частину цього „змагального процесу“. Криза в вугільній промисловості Франції Польщі і т. д. є „реакція на англійську конкуренцію“. Оце така невблаганна логіка капіталістичного виробництва; в умовах капіталістичного виробництва та приватно-власницьких відносин не припиниться цій шаленій конкурентній боротьбі шахтовласників за бариші — боротьбі, що ґрунтується на все більш крайніх і „наукових“ формах експлуатації праці гірників“.

Отже, вугільна промисловість Англії перебуває в хронічному стані економічної кризи. Єдиний вихід із такого становища для неї в *органічній* зміні всіх умов роботи її, в *органічній* зміні становища на вугільному світовому ринку. Соціальні реформи в свій час були виставили лозунг націоналізації з компенсацією, — однак, лозунг цей практично збанкрутувався. Націоналізація, коли залишається капіталістична система, — це є лише форма прихованої оборони власництва. Соціалістична націоналізація можлива лише за диктатури пролетаріату. Автори ділом правдиво зазначають, що „справжня соціалістична націоналізація, яка має на меті перетворити суспільство і знищити класові перегородки, не може бути здійснена механізмом капіталістичної держави, контрольованим парламентським урядом; таку націоналізацію може здійснити тільки робітнича держава, що спирається на ради робітничих депутатів“... Кризу в англійській індустрії можна подолати соціалістичними заходами. „Це означає не тільки націоналізацію промисловости, засобів комунікації і великих банків без компенсації й з робітничою контролею, а також і планову організацію промисловости в інтересах робітничої класи“.

Лозунг націоналізації у вугільній промисловості (з компенсацією власників) неминує мав збанкрутуватися. Навіть соціальні реформи мусив був визнати це банкрутство і шукати нових способів затуманити розум робітничим масам на користь капіталізму. Запанувала ідея раціоналізації вуглепромисловости, подібно до німецької раціоналізації. 1929 рік був роком великої роботи над запровадженням цієї раціоналізації. Однак,

успіхи це дало невеликі. Разом з частковим оздоровленням збуту вугілля, з технічним поліпшенням у роботі (дедо збільшено механізацію, зменшено число колій для тяги й почасті вдосконалено і т. д.), зроблено знову страшений натиск на робітничу класу *). Собівартість вугілля зменшилась на горлі шахти від 16 шлінг. до 4,5 пенсів за тону вугілля 1925 року, до 12 шлінг. 10 пенсів у 1928 р. Така собівартість, в основному в результаті дуже низького рівня плати гірничій масі, в 1928 р. вийшла нижча від собівартости вугілля у Німеччині, Бельгії і Франції. Наслідком цього продукція вугілля від 237,5 млн. тонн у 1928 році зросла до 256,7 млн. тонн у 1929 р., а експорт зріс від 50,1 м. т в 1928 р. до 60,3 м. т, в 1929 р. Однак це поліпшення становища вугільно-промисловости в Англії було тимчасове. Органічних змін, які б надали твердості становищу вугільної промисловости, зробили б сталим її ріст, сталим ріст експорту. — „раціоналізація“ 1929 р. не дала. І досить було розгорнутися світовій економічній кризі, щоб вугільна промисловість Англії також поступовно зменшила своє виробництво **).

Теперішній „робітничий“ уряд в Англії не може, звичайно, викинути англійську вугільну промисловість від її основних над. „Робітничий“ уряд, — зазначають автори книги, — вернувся до влади з програмою націоналізації. Він („робітничий“ уряд) „за підмогою держави став у руках британського капіталізму тим знаряддям, яке дало йому змогу зануздати робітничу класу й остаточно розкласти великобританську федерацію гірників“.

Розв'язання проблем англійської вуглепромисловости йде тими же рейками, що й розв'язання усіх основних політичних і економічних проблем, що їх виплодила капіталістична система у своєму загинанні: цей шлях розв'язання — шлях соціальної революції.

„Результатом капіталістичної раціоналізації буде не подолання кризи капіталізму, а її загострення“, — зазначають автори книги. „...Пролетаріат, борючись з капіталістичною експлуатацією та воєнною небезпекою, шукатиме виходу в революції“ (І. Сталін з доповіді на XVI з'їзді партії).

Я. Т.

*) Є. Варга в № 5 журналу „Мировое хозяйство и мировая политика“ (див. „обзор конъюнктуры по странам“) подає такий обрахунок: „Капіталісти в 1925 році платили 12,8 шілінгів за добуту тону вугілля. в 1929 р. — тільки 9,2 шлінг. Витрати на заробітну плату, виходить, зменшились на 25% з надлишком“. І тов. Варга робить висновок: „Таке сильне зниження заробітної плати дає змогу англійській вугільній промисловості знов частково витиснути з північно-європейських ринків німецьке та польське вугілля і знов зміцнити свої позиції навіть у німецьких портах“.

**) Про цей період у книжці не говориться, бо її написано до 1930 р.

ПОПРАВКА

В журналі № 8-9 в статті С. Лівшиця трапилися помилки, які редакція просить виправити:

Надруковано:

стор. 45 стр. 16:

$$n = \frac{\rho \cdot s_o \cdot r_o}{\left(\frac{c}{n} + w\right) s_1 \cdot r_1}$$

стор. 45 стр. 19:

$$n = \frac{100^2 \cdot \rho \cdot s_o \cdot r_o}{\left(\frac{c}{n} + w\right) (s_1 + r_1)^2}$$

стор. 48 стр. 29:

$$E = R - \rho_1 \cdot Iw = \\ = \left(R - \rho_1 \frac{w_2}{w_1}\right) \cdot \frac{w_2}{w_1} = \left(\frac{R}{w_2} - \frac{\rho_1}{w_1}\right) \cdot w_2$$

Повинно бути:

$$\eta = \frac{\rho \cdot s_o \cdot r_o}{\left(\frac{c}{n} + w\right) s_1 \cdot r_1}$$

$$\eta = \frac{100^2 \cdot \rho \cdot s_o \cdot r_o}{\left(\frac{c}{n} + w\right) (s_1 + r_1)^2}$$

$$E = R - \rho_1 \cdot Iw = \\ = \left(R - \rho_1 \frac{w_2}{w_1}\right) \cdot \frac{w_2}{w_2} = \left(\frac{R}{w_2} - \frac{\rho_1}{w_1}\right) \cdot w_2$$

873

1981.5

